

VERTIMO KONFERENCIJŲ METAI

DALIA MANKAUSKIENĖ

*Vilniaus universitetas
Filologijos fakultetas
Vertimo studijų katedra
daliamank@gmail.com*

2013-ųjų metų antrasis pusmetis visiems įsimins ilgam – Lietuva pirmą kartą pirmininkavo Europos Sąjungos Tarybai. Vertėjams jis taip pat labai įsimintinas: teko versti daugybėje renginių, susitikimų, posėdžių, sukaupia neįkainojama patirtis. Be to, dar niekada Vilniuje nebuvo tiek vertimo tematikos konferencijų: rugsėjo 25–26 d. vyko tarptautinė konferencija „Vienijanti įvairovė: kalbų reikšmė mobilumui, darbui ir aktyviam pilietiškumui“, rugsėjo 27–28 d. Europos nacionalinių kalbų institutų federacija (EFNIL) Lietuvių kalbos institute sukviėtė mokslininkus į tarptautinę konferenciją „Vertimas raštu ir žodžiu Europoje“, lapkričio 14–15 d. vyko Vilniaus verslo kolegijos organizuota tarptautinė konferencija „Novatoriškos informacinės technologijos mokslui, švietimui ir verslui – IIT-2013“, kurios dalis taip pat buvo skirta vertimo studijoms ir informacinių technologijų pažangai vertimo srityje. Konferencijose dalyvavo daugiau kaip 400 dalyvių, perskaityta daugiau kaip 50 pranešimų įvairiais vertimo teorijos, praktikos, studijų, vertėjų rengimo ir pan. klausimais. Akivaizdu, kad susidomėjimas vertimo teorija ir praktika pasiekė neregėtą mastą.

Didžiausia, be to, sulaukusi daugiausia dėmesio ir gausiausio pranešėjų būrio iš visos Europos, buvo 2013 m. rugsėjo 25–26 d. vykusio konferencija „Vienijanti įvairovė: kalbų reikšmė mobilumui, darbui ir aktyviam pilietiškumui“, skirta Europos kalbų dienai pažymėti. Konferenciją kartu su Europos Komisija, Lietuvių kalbos institutu ir Valstybine lietuvių kalbos komisija rengė ir Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Vertimo studijų katedra. Tai buvo vienas iš Lietuvos pirmininkavimo ES Tarybai renginių. Konferencijoje buvo gvildenamos trys pagrindinės temos, viena jų, „Vertimas raštu ir žodžiu aktyviam pilietiškumui“, sutraukė itin didelį būrį vertimo specialistų, profesorių, asociacijų atstovų ir kitų vertimo srityje dirbančių kolegų. Pranešimus skaitė ir diskusijose dalyvavo Europos Komisijos Vertimo raštu generalinio direktorato generalinis direktorius Rytis Martikonis („Daugiakalbystė – išpareigojimas Europos Sąjungos piliečiams“) ir Europos Komisijos Vertimo žodžiu generalinio direktorato generalinis direktorius Marco Benedetti („Kalbų mokymosi, vertimo raštu ir žodžiu reikšmė aktyviam pilietiškumui besiplečiančioje Europos Sąjungoje“), Europos Komisijos Teisingumo generalinio direktorato atstovas Gonçalo Braga da Cruz („Vertimas žodžiu ir raštu baudžiamajame procese“), Europos

Komisijos Vertimo raštu generalinio direktorato Lietuvių kalbos skyriaus vadovas Arūnas Butkevičius, Prahos universiteto Vertimo studijų instituto profesorė Ivana Čeňková, Turku universiteto profesorius Yves Gambier, Orhuso universiteto Verslo komunikacijos katedros profesorė Helle V. Dam, VU Vertimo studijų katedros profesorė Ligija Kaminskienė, Europos vertimo biurų asociacijos prezidentas Mirko Silvestrini ir daug kitų žymiausių srities specialistų. Aktyviai dalyvavo visas Vertimo studijų katedros kolektyvas, iki šiol diskutuojantis konferencijoje iškeltais klausimais.

Pažymėtina ir EFNIL metinė konferencija, kurioje buvo aptarta daug mažosioms kalboms svarbių vertimo problemų, tokių kaip daugiakalbystės principo užtikrinimas ES institucijose, mašininis vertimas, vertimo žodžiu ir raštu kokybės vertinimo problema, vertimas verslo įstaigoms ir t. t.

Trečiojoje tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Novatoriškos informacinės technologijos mokslui, švietimui ir verslui – IIT-2013“ daugiausia dėmesio skirta aktualiausioms vertimo technologijų plėtros problemoms: IT priemonių naudojimui vertimo procesams optimizuoti, tekstynų ištekliams ir galimybėms, audiovizualiniam vertimui, konferencijų vertimo technologijų naujovėms ir kitiems klausimams. Konferencijos pranešėjai ne kartą pabrėžė, kad daugiau dėmesio technologijoms reikia skirti ir studijų programose, kurios dažnai gerokai atsilieka nuo rinkos poreikių. Šioje konferencijoje Vertimo studijų katedros vedėja doc. Nijolė Maskaliūnienė pristatė katedros koordinuojamą projektą „Internetiniai ištekliai konferencijų vertėjams rengti“ (*On-line Resources for Conference Interpreter Training – ORCIT*), kuriame dalyvauja 8 ES šalių vertėjus žodžiu rengiančių katedrų atstovai. Jie kuria naujos kartos internetinius mokymosi išteklius, padedančius studentams savarankiškai rengtis paskaitoms ir vertėjų darbo praktikai.

Šį rudenį įvyko ir lokalesnės reikšmės Lietuvos vertimo biurų asociacijos konferencija, kuri taip pat buvo įdomi ir sutraukė nemažai dalyvių, turėjusių galimybę diskutuoti labiausiai rinką jaudinančiais klausimais. Į konferenciją buvo pakviesti ir vertimo programų siūlančių universitetų atstovai, jie pristatė savo programas ir turėjo puikią progą pasikalbėti su rinkos dalyviais – būsimaisiais absolventų darbdaviais, aptarti vertimo praktikos problemas, jos tikslingumą ir darbdavių lūkesčius.

Visos šios konferencijos – neabejotinas įrodymas, kad ne tik vertimo konkrečiai, bet ir kalbos profesijų apskritai vystymo kryptis – taikomieji dalykai. Vertimo samprata kinta, todėl reikia nuolat keistis vertėjus rengiantiems akademiniais padaliniais, kad absolventai turėtų kuo geresnes galimybes konkuruoti ir laimėti darbo rinkoje.

Visiems įdomi ir labai aktuali buvusio Vertimo studijų katedros dėstytojo, šiuo metu Europos Parlamento Vertimo žodžiu generalinio direktorato (EP INTE) lietuvių kalbos vertėjų žodžiu komandos vadovo Gintaro Morkūno kalba Europos nacionalinių

kalbų institutų federacijos (EFNIL) konferencijoje „Vertimas raštu ir žodžiu Europoje“, kurią pranešėjui maloniai sutikus čia ir pateikiame:

„Ponia direktore, pone pirmininke, gerbiamieji kolegos,

visų pirma norėčiau perduoti EP Vertimo žodžiu generalinio direktorato vadovės p. Olgos Cosmidou sveikinimą ir padėką konferencijos organizatoriams. Kaip šio Generalinio direktorato atstovas, norėčiau tarti keletą žodžių apie daugiakalbystę Europos Parlamente ir į ją pažvelgti per vertimo žodžiu prizmę – šiaip ar taip, oficialiosios valstybių narių kalbos ir EP, ir kitose institucijose turbūt dažniausiai skamba vertėjų lūpose.

Palyginti su kitomis institucijomis, EP išskirtinis bruožas yra būtent jo požiūris į daugiakalbystę. Tai atsispindi ir jo šūkyje: „Europos Parlamentas kalba Jūsų kalba“. EP yra teisiškai įtvirtinęs prievolę užtikrinti kaip įmanoma platesnę daugiakalbystę savo darbe. EP vidaus darbo taisyklių 146 straipsniu kiekvienam Parlamento nariui numatoma teisė (pabrėžiu: ne galimybė, o teisė!) kalbėti viena iš laisvai pasirinktų oficialiųjų kalbų. Manau, kad šios nuostatos kūrėjai visų pirma galvojo apie teisę kalbėti gimtąja kalba ir tai visiškai suprantama: dėstyti mintis ir išreikšti subtiliausius jų atspalvius lengviausia būtent gimtąja kalba. Tai – esminės svarbos nuostata daugiakalbystės požiūriu. Mums, vertėjams žodžiu, šis aspektas taip pat labai svarbus. Mums ne tas pats, kuria kalba šneka kalbėtojas – gimtąja ar užsienio, nes nuo to priklauso ir mūsų darbo kokybė.

Po 2004 metų ES plėtros bangos EP vis dažniau girdime pranešimų prasta anglų kalba. Kodėl parlamentarai renkasi užsienio, o ne gimtąją kalbą?

Priežasčių gana daug. Visų pirma gana didelei parlamentarų daliai (ypač iš Rytų ir Vidurio Europos valstybių) yra tarsi garbės reikalas parodyti, jog moka vieną ar net kelias užsienio kalbas. Dažnai jie ir kalba, ir klausosi diskusijų ne gimtąja kalba. Dauguma jų tvirtai įsitikinę, jog kalbėdami angliškai bus geriau suprasti negu kalbėdami gimtąja kalba. Tai, ko gero, pats klaidingiausias ir daugiausiai žalos daugiakalbystei darantis įsitikinimas. Savaiame kalbėjimas anglų kalba visiškai negarantuoja geresnio supratimo, nes jis bus verčiamas į kitas kalbas. Juk dauguma EP narių kalbėjojo klauso ne angliškai, o gimtosiomis kalbomis (vokiečių, prancūzų, ispanų, italų, lenkų ir t. t.). Kitaip tariant, vertimo išvengti vis tiek nepavyks, o jeigu bus kalbama laužyta anglų kalba, su stipriu akcentu, su gramatikos, sintaksės, leksikos ir kitomis klaidomis, iš anglų kalbos verčiantys vertėjai nebūtinai gerai supras kalbos turinį, veikiau atvirkščiai. Kartais kalbėdami užsienio kalba kalbėtojai net nenujaučia, jog daro klaidų, vien todėl, kad tai – svetima kalba. Kaip tik panašiais atvejais ir pasigirsta tokių kurioziškų „šedevrų“ kaip „*Horrible Members*“ ('Baisieji nariai') vietoje „*Honourable Members*“ ('Gerbiamieji nariai') arba „*Lesbian Treaty*“ ('Lesbiečių sutartis') vietoje „*Lisbon Treaty*“ ('Lisabonos

sutartis'). Taip pat reikia nepamiršti, jog kalbėdamas negimtajai kalba kalbėtojas dažnai pasako tik tai, ką **gali**, o ne tai, ką iš tikrųjų **norėtų** pasakyti, nes nepakankamai moka tą kalbą.

Prieš maždaug dvejus metus mūsų direktorate buvo pristatytas Vokietijoje atliktas įdomus tyrimas. Vyko seminaras ekonomikos tema. Ir pranešėjas, ir klausytojai – ekonomikos specialistai, puikiai išmanantys aptariamą temą. Pranešėjas kalbėjo angliškai. Dalis klausytojų klausėsi pranešimo tiesiogiai, be vertimo, o dalis per vertimą. Po seminaro dalyviai turėjo atsakyti į tyrėjų pateiktus klausimus apie pranešimo turinio niuansus. Paaiškėjo, jog tie klausytojai, kurie klausėsi vertimo, suprato 30 proc. daugiau negu tie, kurie jo klausėsi angliškai. Tai iš tiesų iškalbingas tyrimas, teikiantis mums daug optimizmo.

Reikia pabrėžti, jog kartais nuo vertimo ir nuo daugiakalbystės nusisukama todėl, kad nepasitikima vertėjais, o pastarieji gana dažnai dirba be galo sunkiomis sąlygomis, kai beveik neįmanoma užtikrinti aukštos vertimo kokybės: pvz., per plenarinius posėdžius kalbos gali būti skaitomos nepaprastai greitai. Jos parengiamos iš anksto, apgalvojant kiekvieną žodį, kiekvieną metaforą, kiekvieną kablelį. Dažnai vertėjams tekstas net nenusiunčiamas, o jie per kelias sekundes ar sekundžių dalis turi ir suprasti, ir perteikti visas kalbėtojo skaitomas mintis kita kalba. Jeigu kalbėtoją palygintume su solistu, o vertėjų komandą – su jam akompanuojančiu orkestru, padėtis būtų maždaug tokia: prieš koncertą orkestras ne tik negauna kūrinio natų, jis net nežino, kokio žanro kūrinį solistas atliks – ariją iš operos, džiaz improvizaciją, dainuos sunkųjį roką ar liaudies dainą. Nepaisant to, iš orkestro tikimasi nepriekaištingo grojimo. Mūsų darbas tokiomis sąlygomis tampa tikrai labai sunkus, o kartais ir beveik neįmanomas, nes yra fiziologinės prasmės suvokimo ir apdorojimo ribos.

Viso to pasekmės – laipsniškas daugiakalbystės nykimas, neigiamas poveikis oficialiųjų kalbų statusui. Mažai paplitusios kalbos, tarp jų ir lietuvių, yra labiausiai pažeidžiamos.

Paimkime lietuvių kalbos pavyzdį. Pirmą kartą per visą Lietuvos istoriją mūsų kalba turi tokį aukštą statusą. Lietuvių kalba leidžiami ES teisės aktai, Lietuvos piliečiai gali kreiptis į įvairias ES administracines struktūras lietuviškai, klausytis gimtąja kalba Europos institucijų posėdžių, transliuojamų internetu, ir t. t. Kalbos vartojimas ES institucijose yra be galo svarbus mūsų gimtosios kalbos turtinimui, puoselėjimui ir gyvybiškumo palaikymui. Jeigu ES lygmeniu nacionalinių kalbų (ypač mažai paplitusių kalbų) vartojimas mažės, globalizacijos sąlygomis šios kalbos neišvengiamai praras dabartines pozicijas, savo svarbą teisinėje, techninėje ar net švietimo erdvėje.

KĄ TURĖTUME DARYTI?

Reikėtų daugiau informacijos, daugiau švietimo mūsų klientams. Jie dar ne visuomet ir nepakankamai suvokia, jog vertėjai yra jų natūralūs sąjungininkai. Mūsų, kaip ir jų

pačių, tikslas tas pats – kaip įmanoma aiškiau ir tiksliau perteikti sakomų kalbų turinį ir formą. Kad pasiektume tą tikslą, turime glaudžiau bendradarbiauti su kalbėtojais ir kartu užtikrinti tokias sąlygas, kurios leistų pasiekti aukščiausią vertimo kokybę (kalbėjimo tempas, iš anksto atsiunčiami kalbų tekstai, intonacija, loginiai kirčiai ir t. t.). EFNIL mums yra be galo svarbus partneris šioje didaktinėje ir informacinėje kampanijoje.

Veikdami kartu, tikrai galime daug ką pakeisti.

Dėkoju už dėmesį.

Taip pat labai nuoširdžiai noriu padėkoti visai šioje konferencijoje dirbančiai vertėjų komandai už puikų darbą.“

Gintaras Morkūnas, EP INTE Lietuvių kalbos konferencijų vertėjų grupės vadovas